

CHARLES DU BOS

A mostanában elhunyt Charles Du Bosnak Magyarországon talán negyven-ötven ember ismerte nevét, hazájában — Franciaországban — talán a legtekintélyesebb kritikus, az angol írók pedig akkor érezték, hogy sikerült keresztüljutniok a Csatorna ködfalán, amikor Du Bos kritikát írt róluk. Több francia író foglalkozik azzal a háború óta, hogy állandóan figyelj Angliát. Du Bos annak köszönhette tekintélyét, hogy nem figyelte állandóan. Egy dolgot figyelt csak következetesen, az irodalmat. Elsősorban a franciát — a régit is, mait is —, aztán az angolt, végül egy kissé a németet.

Amikor először a kezembe kerültek az elegánsan, jó papíron, széles margókkal kiadott kritikái kötetei, nem tudtam elnyomni bizonyos kevert érzést, amelyben volt öröm, bámulat, irigység s egy kis szomorúság. Ki az a magyar kritikus, aki azonnal megjelentetheti komolyabb tanulmányait, amint egy kötetre való összegyűlik?

A kritikák gyűjteményének címe is jellemző: «Approximations». «Megközelítések.» Lehet, hogy szerénysége diktálta ezt a címet, az a szerénység, amely minden igazi nagy szellemet kötelez és amely Nyugat-Európában szinte már divat, de az is lehet, hogy a századforduló öröksége: az állandó kételkedés bujkál a mai Du Bos-ban is. Kritikái kilenc kötetben jelentek meg. Ezenkívül két kiadást ért meg naplója, amely húsz év (1908—1928) lelki fejlődését tárja föl és könyveket adott ki Walter Paterről, a nálnuk is ismert és becsült angol essay íróról, André Gide-ről, François Mauriac-ról, Comtesse de Noailles-ról, a világhírű francia írókról, Byronról, a végzetszerű, romantikus hősről, Benjamin Constant-ról, a francia romantika jellegzetes alakjáról, Bremond-ról, a nagy francia egyháztörténet szerzőjéről. Készült egy tanulmányorozata a kimeríthetetlen Goethéről is.

Egy hasonlatból vagy idézetből szokott kiindulni és hozzájuk fűzi magyarázatait. Néha logikus rendbe illeszkednek a részletek, de sokszor megmaradnak mozaiknak és csak az olvasó fejében mosódnak egységes képpé. Ha Du Bos kritikai módszerét akarjuk jellemezni, legjobb az ő eljárását követnünk.

Jacques Rivière-ről, a háború alatt megtért híres francia kritikus-ról így ír: «Pathétikus, titokzatos látvány meglepni barátunkat, amint elindul — és egyszerre neki is lendül — az ismeretnek ezen az útján: már a legelső közelítés vallásos remegéssel tölti meg: íme a tudás kapujában egészen tele tisztelettel, óvatossággal, könyörtelenséggel; és a csúcsponton mintha magának az Ismeretlennek extázisát élvezné, és olyan formában élvezi, amely az ő különlegessége...»

Du Bos is, Rivière is hívő katolikusok, mindketten franciák is: talán innen ered, hogy Du Bos ennyire tisztán látja, hogy Rivière vallásos élményének alapja az ismeretszerzésnek egy különleges módja. A különleges mód átél, értelmivé tett vallásosságot jelent, tehát csak vallásosságot, annyi ember közös kincsét. Ellenben az, hogy ismeretszerzésre használják fel ezt a különleges módot, francia sajátág.

A háború utáni francia irodalom nagy újdonsága a katolikus újabbredés. Az újdonságok korlátlanul szoktak uralkodni az irodalomban. A francia irodalom hagyománya azonban — legalább a kiválóbb szellemekben — elevenebben él, mint az újdonság ereje. Jacques Rivière és Charles Du Bos példája legalábbis ezt mutatja. Van egy La Rochefoucauld maxima, amely már a XVII. században is érvényes volt Franciaországban, de ma is sokat idézgeti Du Bos: «A gondolkodás legnagyobb hibája nem az, hogy nem gondoljuk a gondolatot a végéig, hanem hogy túlhaladjuk».

A magatartás, amelyet ez a maxima fejez ki, jellemzi a francia szellemi életet évszázadok óta. Állandó értelmi feszültségben élni, minden tényen gondolkodni, tehát nem abba a hibába esnek, mint a lusta fejű emberek szoktak, akik nem gondolják végig a gondolatokat, hanem a másik véletlbe: túlzásba viszik az elemzést, a boncolgatást, a gondolatok egymásra vonatkoztatását.

Erre a megfeszített értelmi munkára jellemző egy részlet Stendhal tanulmányából, amely egy különleges hasonlatból — vagy inkább benyomásból — indul ki és addig nem nyugszik, míg el nem jut a romantikus lélek egyik legmélyebb vonásáig: a magányig. «A vörös és fekete» olvasása közben sokszor volt az alátomásom, hogy egy kirakatablak előtt állok. Időnkint egy alak jelent meg mögötte az üvegre tapasztott ajakkal és egészen körülgomolyogva, aztán az alak eltűnt, egy kis idő múlva más alak jelent meg ugyanolyan körülmények között. És az ember homályosan érezte, az egész pátosz onnan ered, hogy a két alak pontosan ugyanazon a helyen jelent meg, de sohasem tűnhetnek fel együtt. Ők nem tudják, mert Stendhal hőseinek egyik sajátja, hogy nemcsak a legteljesebb élet, hanem a legteljesebb szerelem pillanataiban is a belső lendület annyira lefojtja őket, hogy képtelenek bármi másra, mint sajátmagukra gondolni. Bizonyos értelemben nem látják az imádott lényt akkor sem, amikor legjobban imádják, mintha nem tudnák elképzelni, amit a másik érez... A stendhali személyek mélysége olyan fajtájú, hogy még a legérdektelenebb szerelem is csak elmélyíti és szinte egy árnyékkal húzza alá a lélek magányát.

A szenvedélyes gondolkodás, az értelem működését magyarázza Du Bos módszerének olyan elemeit, amelyeknek szintén nagy történelmi multjuk van a francia irodalomban és amelyeket fürge szelleme modern tartalommal tölt meg: a cliché, a megkülönböztetés és a csattanós lezáró mondat: a «mot» — mint a franciák mondják. Az értelem el akar igazodni, tehát árnyalatokat keres, feldarabol, ahogy a kertész a parkot utakkal és fasorokkal bontja szét. Gide gondolkodásmódját így elemzi: «Úgy látszik, mintha kettős mozgás lenne nála; alighogy felismeri gondolatának igazi arculatát, máris új feszültségre kényszeríti a mindig éber megérezése annak, amit mások érezhetnek, a félelem, hogy megsejzi őket — ami nála sohasem a szellem eltévedése, hanem a szív kételkedése. De már nemcsak szívből kételkedik, hanem szelleme is beleleegyedik és a teljes őszinteség mély szüksége arra kényszeríti, hogy felfedje, kibontsa egész gondolatát.»

A «mot»-ra ugyancsak jó példát találunk Gide «*La symphonie pastorale*»-járól írott bírálatában, amikor egyetlen mondatba akarja sűríteni művészetének lényegét: «A tiszta formán átverődő zavara a tartalomnak.» («Le trouble du fond transparaisant sous la limpidité de la forme.»)

A «mot» segítségével az értelem egyszerű, tehát könnyen érthető formákba önti a gondolatot, ugyanezt a célt szolgálja — de szellemes kerek külső forma nélkül — a különböző írók észjárásából elvont «cliché-k felkutatása. Néha a legbonyolultabbnak látszó szerző is könnyen érthetővé és világossá válik egy-két cliché kikeresése után. Du Bos Marcel Proust emberábrázoló módszerét fejti meg így: «Proust lelki szemei előtt minden alak egyszerre lép elő, áll fel a megjelenés módjának teljességében: az alak testéhez erősen kapcsolódik valamilyen önzés, amely meghatározza és szabályozza legkisebb mozdulatát is, változatlan, megdönthetetlen vélemény önmagáról, amelyről még azt sem lehet mondani, hogy az alak közölni akarná valakivel, olyan biztonságosan merül el benne; hogy ennek kisugározása hódító erejű, a legkisebb kétely sem érinti ezért soha. Ez az első cliché, amelyet Marcel Proust szelleme megragad: hiánytalan, hasonlíthatatlanul világos cliché, aztán viszi magával gondosan, hogy magányos gondolkodásának sötétkamrájában továbbfejlessze.»

Jobban, Du Bos-hoz, a francia kritikushoz hívebben nem fejezhetem be ezt az ismertetést, mintha idézem egyikét azoknak a helyeknek, ahol Du Bos a mondatról beszél. Aki az értelmet sokra becsüli, természetesen, hogy sokra becsüli a kifejezett — tehát értelmén átszűrt — gondolat egységét, a mondatot is. Ezért természetesen, hogy a francia kritika mindig különös gondtal vigyázott a jól egyensúlyozott, tiszta mondatra, mindig különös szeretettel vizsgálta különböző lehetőségeit és örömmel fogadott minden sikerült megoldást. *Fábián István*

GYÖRFFY ISTVÁN †

Nemrég vesztettük el Őt. Még mindig sajnóan érezzük hiányát. Halála váratlan volt, de talán a legszebb halál: éppen szorgos munkálkodásban találta és íróasztala mellől szólította el a kaszás.

Az igazi nagy magyar tudósok közé tartozott, az Arany Jánosok, Kemény Zsigmondok, Katona Lajosok társaságába. Nem geneológiai közöttük a rokonság, nem voltak egymásnak tanítványai, hanem munkamódjuk volt hasonló, távoli és mély kapcsolatokkal rokon. A magyar anyagot vették a kezükbe, amely specifikus tulajdonságainál fogva idegen mértékkel a maga teljességében meg nem mérhető. Tehát maguk alkottak módszert magasrendű tárgyila-

gosságból, az önként adódó koncepciók szeretetével. Az ilyen módszer időtálló remekeket szülhet, mert építőkövei nem ingatag elméletekből, hanem a tények vaskos igazságából vannak kifaragva. A belőlük készült épület legfeljebb csak perspektívák és megvilágítások változásainak van kitéve, de századokon át nem omlik össze.

Ez jellemezte Györffy István munkáit. Csak a legkiválóbbakat említem: A cifraszúr, A feketeörsvölgyi magyarság települése; és egyik nagyszerű munkájáról tovább beszélek, mert ez unikum az egész magyar tudományos világban: a «Nagykunsági Krónika, melyet részint régi írásokból, részint száj-hagyomány alapján egybeszerkesztett: Szigethi Györffy István». Címe és külső formája

alapján népkönyvet sejtene benne az olvasó. Krónika is: benne van a kunok hétszáz éve. Igazi népkönyv: már többszöri kiadását nyüvi ronggyá a Kunság népe; emellett egy tudós közli benne komoly mondani-valóit. Nyelve páratlan egységben van azzal, amiről beszél. Amikor történelmi dolgokról ír, a régi feljegyzések megszővegezésétől alig tér el az Ő írásának nyelve. Amikor pedig a már nagyjából letűnt tájat és a táj embereit szólaltatja meg, minden szava a régi világot tárja elének és az elavult- és tájszavakat a kifejezési mód oly friss erejével teszi elevenné, hogy lábjegyzetek nélkül megértheti még a pesti olvasó is. Ha valami mégis magyarázatra szorul, azt olyan természetesen magyarázza meg, mintha egy kedves szavú, öreg mesemondó beszélne a Nagykunság letűnt életéről.

De csakugyan ilyen kedves mesemondó volt Ő, mint professzor is. Tanítványai legtöbbszörének négyszemközti beszélgetések alatt adott legtöbbet. Az ilyen beszélgetéseken szavai csakugyan az elvetett mag voltak, abban az értelemben is, hogy tanításait sokszor csak ebben a formában adta tovább, nagyrészüket nem írta le soha.

Néprajzi Intézetünkben világító és melegítő napunk volt. Ott alig dolgozott mást, mint beszélgetett tanítványaival. Kedves fiainak szólított tanítványait és fiainak is érezte. Sok kétségbeesett, meghasonlott embernek visszaadta önbizalmát, életerejét és munkakedvét; nem egyszer anyagiakkal is hat-

hatósan támogatta. Meghallgatta a fiatal emberek lelkesedéstől átfűtött terveit és sohasem tette meg, hogy ott helyben lehűtse forrás fejüket, hanem biztatta őket a munkára, és komoly eredményeket várt tőlük. Ilyen esetekben kiszedett valamit tudományos és emberi tapasztalatának nagy tárházából, amit aztán felhasználhatott az ifjú ember.

Ellenvélemények miatt nem haragudott, inkább nagyon is szerette. Hangoztatta, hogy neki nem célja, hogy tanítványai azt szajkózzák, amit már ő megállapított, hanem azok alapján helyeset és újat hozzanak. Nem szokott irányítólag beleszólni olyan dolgokba, amihez — úgy gondolta — nem értett tökéletesen. Tehetségesebb tanítványait korán elismerte, ezáltal önbizalmat és hatalmas munkakedvet kölcsönzött nekik és munkákban követelte vissza megtisztelő elismerésének adóját.

Egy évvel ezelőtt olyan munkakört kapott, amit mintha csak neki szabtak volna: ő lett a Táj- és Népkutató Központ vezetője. Százzsámra tudta megmozgatni, maga mellett tartani és helyes útra irányítani az egyetemek minden fakultásáról köréje csoportosuló fiatalembereket. Voltak kapcsolatai a határon túl élő magyarság fiataljaival, őket is segítette, buzdította és támogatta.

Valami nagy szervezőnek látszik ezek alapján, pedig nem volt az, a szó köznapi értelmében. Hanem mágnes volt, amely húzta magához a magyar szel-

lemű fiatalságot; és mindenki kapott tőle valamit. Szobáját mindenki ragyogó arccal hagyta el, akárhogyan ment is be oda. Teljesen e nagy munka irányítására szentelte életét és egyévi működésével is elévülhetetlen érdemeket szerzett; e széleskörű munka vezetésének mikéntjét megszabta a saját példájával szinte örökérvényűleg.

Banó István.

A Nobel-díjas Sillanpää. Mi magyarok kétszeresen örülünk annak, hogy az idei irodalmi Nobel-díjat a velünk rokon finn nemzet nagy fia, Frans Emil Sillanpää kapta meg. Kicsit a családban marad így ez a díj, amelyet magyar íróknak eddig nem sikerült elérnie. De reméljük, ami késik, nem múlik.

Sillanpää mindenképen rászolgált erre a magas irodalmi kitüntetésre. Nagy művésze az írásnak s amellett mélyen és igazán emberi. A lélek fenkölt nemességével tör a tiszta eszmények felé. És ezt az eszményi mélységet a természettel tépheetlen közösségben maradt egyszerű népben keresi. Sillanpää a népi élet nagy írója, akár a lengyel Reymont vagy a mi Móricz Zsigmondunk. Elbeszéléseiben és regényeiben egyszerű parasztok, béresek, szolgálólányok, tanyaházak, gyermekek és szolid háziállatok szerepelnek. A hátteret a mélabús, erdőben, lápos tavakban bővelkedő finn táj adja, amely szinte együtt lélekzik hőseivel.

Sillanpää jól ismeri ezt a világot, hiszen az ő világa. Ő maga is a nép gyermeke s ott nőtt fel

a nép közt. Alapos ismerője a népléleknek és mert Finnországban nép és nemzet csaknem egyet jelent, méltán tartják őt a finn jellem és élet legkitűnőbb ábrázolójának. De írói nagyságának fokmérője, hogy ami műveiben a legjellegzetesebben nemzeti, az egyben az emberiség egyeteméhez is szól. Ez magyarázza, hogy műveit minden művelt nemzet nyelvére lefordították és hogy azoknak mindenütt nagy hatása van.

Sillanpää gyermekkorát az ősi földön töltötte, a kis parasztbirtokon. Gyermekkorra békés és boldog volt s elbeszéléseiben és regényeiben sokszor megcsendül magános bolyongásainak visszhangja a termékeny és áldott vidéken. Iskoláit Tamperében, a finn Manchesterben végezte kitűnő eredménnyel. Majd beiratkozott a helsinki egyetem természettudományi karára. Itt alapozta meg természettudományos világnézetét, amelynek műveiben is hangot ad. Csodálatos azonban, hogy mint legtöbb skandináv írónál, nála is természettudományos felfogása mellett valami különös és finom misztikus sugárzás árad el regényen, elbeszéléseken egyaránt.

Már első műve, az *Élet és nap* nagy feltűnést keltett. Ezt a könyvét éppen úgy, mint elbeszéléseit a személyes élmény finom lírája hatja át. Legjobb novelláiban teljesen beleéli magát szereplői lelki világának legrejtettebb mélységeibe. Megrázó élmény és ihletforrás volt számára a finn szabadságharc. Innen yette Jámbor nyomorúság (*Hurskas kurjuus*) című regé-

nyének tárgyát. Ebben a művében már mint rendkívüli összefogó erejű és tárgyilagos ábrázolásra törekvő elbeszélő jelentkezik s egyszerre a legkiválóbb finn írók közé küzdi fel magát.

A huszas évek folyamán számos kötete jelenik meg, de valamennyit fölülmúlja 1931-ben «Nuorena mikkunut» (Aki az életben ifjan elaludt) címen megjelent regénye. Ez Sillanpää mesterműve. Magyarul is megjelent Silja címen. Két hanyatló parasztnemzetség sarjának sorsát mondja el ez a regény. Az egyik azonban végső kilobbanása előtt legszebb virágát fakasztja. Ez a regény hősnője Silja, az egyszerű szolgálólány, akiben a szerző a szűzi tisztaságában elragadó ifjú finn nőt akarta ábrázolni. Silja lassú süllyedésében is megőrzi tisztaságát és eszményi lelkét s szinte egy szent béketűrésével pusztul bele a nem nekivaló életbe. A férfi útja című regényében egy Siljához hasonló mélylelkű férfi életét írja meg. Irásművészete és modern elbeszélő technikája pedig Emberek a nyári éjtszakában című kis regényében csillog.

Sillanpää a világirodalom egyik igazi nagymestere. A helsinki egyetem 1936-ban díszdoktorává avatta. Most megkapta a legmagasabb irodalmi kitüntetést, a Nobel-díjat. Még csak ötvenegy éves. A világ még sok remekművet vár tőle. *K. M.*

Thurzó Gábor: Az adósság. (Regény. A Franklin-Társulat kiadása.)

Ez az «adósság» lelki tartozás, mely a gazdag gyáros-családra,

Helmingékre nehezedik. A rég elhalt családfőnek van egy törvénytelen fia, kiről haláláig az apa, azután testvére gondoskodott, de ez is meghal, s most előáll a fiú anyja, Kőműves Juliska, tartásdíjat követelni. Helming Miklós tudja meg először a dolgot, s ráveszi bátyját, Bélát és öccsét, Albertet, hogy rendezék az ügyet édesanyjuk tudta nélkül. Ügyvédjük havi nyolcvan pengőben állapodik meg Kőműves Juliskával. Miklós mind jobban érzi, hogy ezzel az ügy nincs elintézve, többel tartoznak Guszti öccsüknek. Béla és Albert is érzik ezt, kíváncsiak is a fiúra. El-elviszik kocszini, vacsorázni, moziba, meg is szeretik a csinos, hozzájuk sokban hasonló gyereket. Miklós, ki szintén vonzódik Gusztihoz, féltékenyen látja ezt, meg akarja hódítani s embert faragni belőle. Mikor azok elhagyták és sorsára bízták, elviszi villájukba, hol télen maga lakik. Itt élnek ketten titokban, de boldog testvéri együttlétüknek véget vet Béla, kit felháborít Miklós tette, de méginkább az, hogy Guszti Miklóst szereti s nem őt. Miklós konokul ragaszkodik a fiúhoz, s összevész miatta családjával. Egy kültelki bérkaszárnnyába költözik vele, nem fogad el tőlük semmit, mozipénztárosi állást vállal, s így tengődnek. Guszti alapjában véve jólelkű, tiszta fiú, szereti is bátyját, de szeretne továbbra is őrí módon élni. Miklós könyveit kezdi eladogatni, hogy pénze legyen, majd egy nála idősebb, romlott régi pajtása unszolására pénzt is zsarol Helmingéktől. Miklós kétségbeesetten látja, hogy kárba veszett minden fáradsága és áldozata. Régi tüdőbaja leveri lábáról, szanatóriumba viszik, Gusztit pedig javítóintézetbe. Az erőslelkű Nissen Heli, kivel régen szeretik egymást, Miklós felesége lesz. Ő fogja meg-

menteni az összeroppanástól s majd Gusztit is az elzüléstől. Ezzel a kibékítő momentummal végződik a meglehetősen kínos és lehangoló történet.

Ez a megjegyzés azonban csak a mesére s nem általában magára a regényre vonatkozik. Thurzó Gábor első nagy regénye, az *Előjáték*, a Pesten meggyökeresedett német kereskedő-család életének nagy bensőséggel és hangulatos-sággal elbeszélte történetével, s a család legfiatalabb tagjának remekbe készült gyermeklélekrajzával kétségkívül kellemesebb olvasmány, de elbeszélőtechnika tekintetében még nem tökéletes. Ebben a regényében a fiatal szerző már kész művésznek mutatkozik.

Igaz, hogy kissé különös történetet választ és különös alakokat. A Helming-család tagjai a könnyelmű, viveur Albertet kivéve nem egészen normális emberek. Az anya, bár csak fiainak él, csodálatosan elkülöníti tőlük magát lelkileg. Béla rendes, pontos, pedáns ember, s mégis egészen kiforgatja magából törvénytelen öccse iránt táplált vonzalma, majd gyűlölete. Miklós, kit évekig tartó betegsége egészen elszakított a valódi élettől s betegesen érzékennyé tett, a legkülönösebb közöttük túlságosan finom lelkével s szinte mániákus makacosságával. De ezeket a furcsa lelkeket az elemzésnek akkora elhíhető művészetével rajzolja meg, hogy mind érdekesekké válnak. Tulajdonképpen az ő aprólékosan elbeszélte lelki vívódásaikból áll a mese, s mégsem lesz vontatottá vagy állóvá, hanem mindvégig érdekfeszítő. — Legsikerültebb alakja (vetekeedik az *Előjáték* monumentális Grószmamijával) Gusztii, ez a tizenöt éves kamasz, kinek lelkében az öröklött úri tulajdonságok és jó hajlamok folytonos harcban állnak a proletár-élet megszokásai-

val és csábításaival. Ezt a fejlődésben lévő, hányt-vetett, ingatag, még naív s csak külsőleg romlott, rokonszenves gyermeklelket rajzolja a legmelegebben s legkiválóbb művészzel. Kitűnő mellékalak Ivanics Lali, ez a haszontalan, romlott, urat játszó, utálatos strici.

A regény miliőrajza (a gazdagok előkelő polgári élete s a külvárosi szegényeké) realiztikus és igen hangulatos. Nyelve gazdag finom kifejezőeszközökben s néhány németességet és pongyolaságot (pl. nem ismeri ki magát, felgyújtotta a lámpát, nap mint nap, bebeszél, akárhogy is lesz, vagy fusson el?, elragadtatta elragadta helyett, elrekedt sarkutazók ottrekedt helyett stb.) nem tekintve, magyaros is.

Ez a néhány megjegyzés nem meríti ki a regényre vonatkozó mondanivalóinkat, de szűk terünk nem engedi, hogy bőbeszédűek legyünk. Mindenesetre ennyi is elég annak a véleményünknek igazolására, hogy a fiatal szerzőt tehetséges írónak tartjuk és ezt a regényét az *Előjátékkal* együtt regényirodalmunk valódi nyereségének.

Szinnyei Ferenc

Louis Bertrand: A Napkirály. (*Athenaeum.*)

Az életregények mai divatjában XIV. Lajos, a Napkirály sem kerülhetette el sorsát: az *Athenaeum* legújabb «életregénye» az ő nagy történelmi alakját tárja elénk Louis Bertrand, a regényeiről és más életrajzairól már ismert francia író megvilágításában. Ez a könyv azonban nem annyira életregény, sőt még csak nem is igazi életrajz, hanem inkább történelmi jellemzés a Nagy Királyról — korpék és védőirat. Ami a divatos életregényekkel leginkább rokonná teszi, az — korunk szellemében — bizonyos *újrateremtésnek* a szándéka.

Bertrand szerint a közvéle-

mény, sőt a hivatalos történetírók is, nagyon téves képet alkottak XIV. Lajos egyéniségéről. Ő úgy mutatja be, mint a legnagyobb királyi *tehetségek* egyikét, aki nagyságát nemcsak jól megválasztott munkatársainak köszönhette, mint ahogy a közfelfogás tartja, hanem elsősorban a maga felsőbbrendű tehetségének. Szerinte a Király minden nagy alkotása, politikája, háborúi, országának modern megszervezése az ő személyes elgondolásának vagy irányításának műve volt. Szellemének ifjúkori szerénysége csak látszólagos. Lelkiismeretesen készül királyi mesterségének gyakorlására. Népe javát, anyagi sorsát mindig szívén viseli, alattvalóinak igazi atyja. Háborúit, melyekről azt hirdették, hogy a saját dicsőségét és hatalmi túlkapásait szolgálták, Franciaország létérdeke kívánta meg. Bertrand különösen kiemeli Lajos hadvezéri kitűnőségét. A Napkirály fényűzése is országára javát szolgálta. Egyes sokat bíralt uralkodói ténykedése sokszor magasabb politikai vagy szándékos színlelés eszköze. A sokat emlegetett, nevetséges udvari etikettnek is csak hagyományból és méltóságának kötelességéből vetette alá magát és udvarát. Szerelmi viszonyai is emelkedettebbek voltak, mint a közfelfogás véli, és sohasem akadályozták királyi mestersége lelkiismeretes gyakorlásában. «Ez az érzéki gyönyörököt kereső Király igazában fáradhatatlan munkás», nyolc-tíz órát dolgozik naponta, és politikai, társadalmi, hadügyi, törvényhozói és művészeti téren egyaránt nagy alkotásokat hoz létre, ha mással nem, személyes irányításával és varázsával valósággal megszervezi a modern Franciaországot. Egyébként pedig soha a ráfogott képtelen mondatot nem mondta ki: «Az Állam én vagyok». Viszont

«alapjában véve vallásos kedély» volt.

Ezek Bertrand Lajos-arcképének újságjai. Tükrében a Napkirály valóban felsőbbrendű lény, «alighanem ő a latinság legtökéletesebb megtestesítője, aki valaha élt». Láthatóan Bertrand sem kerülhette el az életregények íróinak örök veszélyét, hogy tudniillik beleszerelmesednek hősükbe. Néha ugyancsak harciasan veszi védelmébe. De ha az ő rajza az igazi — és ezt szerinte eddig nem eléggé értékelt történeti bizonyságokkal (pl. XIV. Lajos Emlékirataival) elég meggyőzően hiteti el —, akkor műve nagyszerű munka, hiszen az ilyen komoly becsvágyú történeti munkák főcélja a tisztázás, — az elferdítő előítéletek lerombolása.

Kár, hogy a mű a laikus olvasó számára nem nyújt elég áttekinthetőséget és tájékozódást. Bertrand nem az időrendi, vagy legalábbis a korszakról-korszakra haladó feldolgozás módszerét választotta, hanem a Napkirály tevékenységi körei szerint csoportosítja mondanivalóját. Ez a tartalomjegyzékben igen tetszetős beosztást ad, a szövegben is érdekes és olykor nagyon szuggesztív, de sokszor zavart is kelt: összekever, ide-oda ugrik az időben, ismétel. Ilyen módszerrel nehéz egy élet eseményeit vonatkozásba hozni egymással, annál is inkább, mert Bertrand egyáltalában nem tájékoztat az események fejlődéséről és történeti lefolyásáról, hanem legtöbbször csak utal rájuk. Különösen a könyv eleje zavaros, később egyre jobban «belejön».

A történeti események világos rajza helyett Bertrand a Napkirály mindenképpen érdekes alakjának mozaikszerű összeállításán kívül egy ragyogó francia kultúrkorszak részletes képével, sok érdekes idézettel és epizóddal és néhány híres

történelmi alak rajzával kárpótol. A híres miniszterek és munkatársak alakja egészen háttérbe szorul, csak *Mazarin* elevenedik meg, az írók közül is csak Racine kap némi helyet, de annál érdekesebbek Mancini Mária, La Vallière, Montespan és Madame Maintenon arcképei. A mű egészében véve inkább a művelt történelmi érdeklődőknek, mint a regényt váróknak szerez élvezetet.

A fordítás ezúttal alatta marad az Athenaeumnál megszokottnak. A fordító lassanként magára talál ugyan, de magyartalanság végig bőven akad a szövegben.

Makay Gusztáv

Jókai útja. Erdélyi Pál posthumus könyve. (*Komárom, Unio.*)

A komáromi Jókai Egyesület, még a Jókai-centennáriumbor, megíratta Erdélyi Pállal Jókai életrajzát. Habent sua fata libelli: — a könyv kézírata az akkori viszonyok miatt csak későn jutott az egyesülethez; mire a Jókai Egyesület hozzáfoghatott, hogy Jókai iránt érzett kegyeletét könyvvel lerója, elkészült Komáromban a Jókai-szobor is. A könyv kiadását a csehszlovák köztársaság végőrái ismét késleltették, most végre mégis sikerült kinyomatása. A könyv nem vesztette el időszerűségét ma sem, mert Jókairól szól s Komáromról. Jókairól írni, Jókairól olvasni mindig érdekes, különösen akkor, amikor egy-egy frászmű értékes, új szempontokat tár elénk a nagy mesemondó életével, írásaival, szellemi magatartásával kapcsolatban. Erdélyi Pál e könyvben Jókai lélekrajzát adja, a regényíró fejlődésének útját s az indokokat keresi, amelyekkel Jókai zsenijének s éppen írói zsenijének kibontakozása magyarázható. Nemcsak Jókai személyével foglalkozik, hanem környezetrajzot s széles

világképet is ad, a korba, Európába s Magyarországra helyezi a legnagyobb magyar romantikust, műveiről értékes kritikát ad s vitába száll Jókai kritikusaival is. A Jókai Egyesület hasznos munkát végzett, amikor Erdélyi Pál tanulmányát, a kézirat annyi vizsontagsága után, kiadta.

(sz. v.)

- Mesterházy Jenő: Egyetemes történelem. I., II. (A Franklin-Társulat kiadása.)

Nem szoktunk iskolakönyvekről írni, de ez a liceumok és leányliceumok számára írt világtörténet megérdemli, hogy legalább néhány szóval felhívjuk rá a figyelmet. Először helyesek anyagbeosztásának arányai: az ókort 29, a középkort 80, az új- és legújabb kort 241 lapon tárgyalja. Nem fárasztja agyon a tanulókat évezredekkel ezelőtti idők történetének sok adatával, hanem a jelenkor felé siet, amely legjobban érdekli őket. A politikai történetből csak a legfontosabb mozzanatokot emeli ki (Magyarország történetét is szervesen belekapcsolva az európai népekébe), s különös gondot fordít a művelődéstörténetre: a népek szellemi és gazdasági életének rajzára. A tantervből kiszorult művészettörténet pótlására ennek legfontosabb fejezeteit is beleszövi a kultúrtörténeti részekbe. Gazdag és jól megválogatott képanyagot is ad s minden képhez kitűnő, apróbetűs magyarázatot csatol. Kiemelendő az a helyes eljárása is, hogy történelmet egészen napjainkig viszi, úgyhogy a tanulókat a jelennek nagyfontosságú eseményeiről és problémáiról is tájékoztatja. Két könyve tipografiaiilag is könnyen áttekinthető, világos, tömör-előadású, olvasmányoknak is kellemes.

Szinnyei Ferenc